

РЕЦЕНЗИЯ

за кандидата за Доцент по британска култура и литература в СУ „Св. Климент Охридски”

гл. асистент д-р Мария Емилова Пипева

от проф. дфн Александър Владимиров Шурбанов

На конкурса за Доцент по британска култура и литература в Софийския университет гл. асистент д-р Мария Пипева се явява с един монографичен труд, „Своето в чуждото, чуждото в своето: българските преводи на английска детска литература“, издаден като книга от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“; 9 статии в научни списания и сборници, излезли от печат след защитата на докторската степен; и 4 преводни белетристични книги от същия период.

Преди да се съсредоточа върху монографията като основа на хабилитацията, ще направя кратък преглед на представените статии. В две от тях, „Cultural Politics and Narrative Voice in E. M. Forster’s *A Passage to India*“, поместена в сборника с доклади от международната конференция на университетите в Солун и Велико Търново *Politics and Aesthetics* (Солун, 2007, стр. 171-181), и „E. M. Forster’s Novel *Howard’s End*: The Discredited Synthesis“, отпечатана в Годишника на Софийския университет (т. 97-98, 2008, стр. 191-212), Мария Пипева доразработва тематиката на издадената през 2009 г. от УИ „Св. Климент Охридски“ нейна докторска дисертация „E. M. Forster’s Novels: From the Monologic to the Dialogic“. Прилагайки вече утвърдения в този труд и положително оценен при защитата методологически инструментариум, авторката влиза в компетентен спор с критиците, тълкуващи първия роман като израз на идеологията на ориентализма. Тя показва, че в него няма обособен разказвачески глас, а поредица от несъвпадащи си идентификации, включени в системата на хибридността. Вторият роман се разглежда също като критика на затвореното монологично съзнание. Повествователят и тук не е привилегирован монологичен център, а диалогизиращ фактор, който функционира чрез механизмите на самоиронията и езиковата хибридизация. Очевидна е и в двете статии здравата връзка с Бахтиновата литературна теория, на която разчита изследователката.

Останалите 7 статии се насочват вече към новия централен интерес на Мария Пипева – английската литература за деца и нейното проникване в България. В „Приказките на Ръдиард Киплинг: интертекстуалност, метафикционалност и превод“ (в сборника на Университетското издателство *Литературни пространства без граници*, 2008, стр. 222-234) авторката открива стратегия на подравяне авторитета на възрастния разказвач пред детската аудитория, проблематизиране на властовото взаимоотношение възрастни-деца и размиване на взаимоотношението литература за деца – литература за възрастни. Тя анализира процеса на пренасянето на тези тенденции от оригинала в превода на Валери Петров. Така, от една страна, Пипева продължава да разисква въпроса за проблематизирането на разказваческия монопол в английската литература, който я интересуваше в работите ѝ върху белетристиката на Форстър, а от друга, започва да проправя пътя си към въпроса за двойствения адресат на английската детска книжнина и за приближаването към нейната пълноценна рецепция в България.

С Киплинг се занимава и следващата статия, „The Bulgarian Jungle Books“ (в *Boundaries, Boundary Crossing, Cross-Boundary Transfer*, Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2009, стр. 146-154), в която се прави хронологичен преглед на българските преводи на тези произведения в продължение на около век и се хвърля светлина върху развитието на приемната културна среда. Особена тревога според авторката будят некомпетентността, небрежността и произволът на преводаческите решения в най-новия период – един проблем, към който тя с основание ще се връща отново и отново в рецепционните си изследвания.

В статията „The Sins of Children, the Sins of Writers: Narrative Modes and Concepts of Childhood in Ian McEwan’s *Atonement*“ (в *Език, култура, идентичност*, Шумен: Фабер, 2010, стр. 214-220) Пипева откроява бинарната опозиция дете-възрастен, използвана от писателя като матрица за метанаративния проблем за природата и функцията на повествованието и нравствеността на художествената литература, призвана да подреди действителността.

„Translating and Publishing for the 21st Century Child in Bulgaria: A Case Study“ (в *Peregrinations of the Text*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013, стр. 317-322) предлага критически анализ на начина на публикуване и разпространение на

преводната детска литература у нас в началото на новия век. Обръща се внимание на липсата на професионална оценка на превода и интерес към неговото качество, както и на обществено съзнание за неговото роля и значение в културния живот на страната.

„Как Кристофър Робин стана Бебо Червенушко: българската рецепция на *Мечо Пух*“ (в *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*, т. 50, кн. 1, 2013, стр. 119-131) разглежда двата български превода на книгата в съответния им социокултурен контекст и обсъжда придвижването от адаптивна и вдетинена към по-адекватна и пълноценна рецепция. Засяга се и интересният въпрос за читателското привикване към утвърден превод и спонтанната съпротива срещу промяната. Въпросът е важен и заслужава по-съсредоточено обсъждане: има ли канонизация и в преводната литература и какви са рецепционните последици от нея?

Полезна за общата осведоменост на по-специализираната читателска публика е статията „Що е детска литература и какво да правим с нея (според англоезичната теория и критика на XX и началото на XXI век)“ (в сп. *Литературна мисъл*, кн. 1-2, 2013, стр. 122-143). Авторката представя съвременни водещи световни тенденции в тази област и отбелязва значителното изоставане на българското литературознание в концептуализацията на детето и детската литература. Тя пледира за приобщаване към напредничавото мислене на англоезичната наука.

И накрая, съвсем новата публикация „Приказка, написана повторно: Питър Пан и неговите български превъплъщения“ (в *Cross-linguistic Interaction*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2014, стр. 215-234) изследва рецепцията на книгата от адаптацията ѝ през 1942 г. през превода на пълния текст все още със специфично детски адресат в 1981 г. до версията от 2011 г., отворена и към възрастните четители. Това интересно и показателно развитие се разполага в развиващия се контекст на оригиналната българска детска книжнина. Заключение е, че нашият превод и досега не е постигнал граничната сложност и универсалност на английския текст.

Виждаме от този бегъл преглед колко съсредоточено и целенасочено е движението на Мария Пипева в рамките на нейната изследователска кариера, как тя постепенно разширява и укрепва амплото си, как включва и разгръща новите си, все по-

задълбочаващи се интереси към английската литература за деца и към нейното навлизане у нас чрез превода в приемствена връзка с предишните, как следва методологическите си предпочитания, непрекъснато обогатявайки тяхната палитра. Цялата тази изследователска дейност е пионерска и приносна, както в методологията, така и в осветяването на избрания обект. Така стигаме и до основната ѝ, най-обхватна работа, представена за конкурса, монографичното проучване на цялостната българска преводна рецепция на английската детска литература, публикувано в книга през настоящата година.

Преди всичко Пипева излага теоретичната и методологическа основа на труда си, чийто стълб е полисистемната теория на Евен-Зохар и Гидеон Тури, но която включва и идеите на редица авторитети в областта на съвременното преводазнание. На второ място в тази уводна част е описанието на българската литературно-критическа мисловност по темата на детето и детската литература, нейната подготвеност за рецепцията на английските произведения за деца и осмислянето на тази рецепция в развитие. Третата глава предлага пък хронология на процеса на усвояване на въпросните произведения у нас: от средата на XIX век до края на Първата световна война; периода между двете световни войни; социализма; и настоящия период. Този опит за периодизация с характеризиране на доминантите във всеки неин дял е приносен в научно отношение и особено ценен за общото ни разбиране на историята на обсъжданата рецепция.

Следва частта с по-задълбочен критически анализ на няколкото открити от авторката централни за България английски писатели и книги за деца, тъй наречените от нея „стожери на канона” (да разбираме българския преводен/ рецепционен канон). Тук спадат поне две творби на Ръдиърд Киплинг (*Книга за джунглата* и *Приказки*), двете книги за Алиса на Луис Карол, Милновият *Мечо Пух* и *Питър Пан* на Бари. Оглеждат се внимателно превъплъщенията на тези произведения у нас през последните 120 години и след сравнителен анализ на техните различни версии в контекста на приемната културна, литературна и критическа среда се правят изводи за цялостното развитие на преводаческо-рецепционния процес.

В този си труд Мария Пипева още веднъж демонстрира овладяност на съвременните литературни и културологични теории, както и теориите на превода до степен, при която е в състояние да ги съчетава и прилага гъвкаво и убедително без изопачаване или насилие

върху материала. Тя показва и достатъчна запознатост с оригиналните произведения, които обсъжда, както и с тяхната българска рецепция, а и със самата приемна среда в нейната историческа динамика. Тази комплексност на изследователския подход прави работата ѝ особено интересна. Вещината на авторката и в двата езика на изследвания преводен процес – английския и българския – ѝ дава възможност за детайлни сравнителни анализи на текстовете, в които проявява зоркост и чувствителност за сложността на литературния изказ. Добро впечатление прави стремежът към балансиране, сигурно подплатени с конкретни наблюдения оценки. На всяка стъпка в изложението личи съзнание за функционалната роля на превода в оформянето на българската културна и литературна картина, както и за преструктурирането на чуждия литературен канон при преноса му в новия контекст с неговите различни очаквания и приоритети. Струва ми се обаче, че би могло да се отдели още по-голямо внимание на влиянието на преводните произведения върху развитието на българската детска литература – един важен въпрос, който тук се засяга само инцидентно и несистемно.

Особено изострен е интересът на изследователката към проблема за адресата на английските книги за деца в тяхното българско преображение. Тя проследява зорко постепенното усложняване на този адресат, за да се премине от литература само за деца към такава за деца и възрастни и по този начин да се постигне пълноценна рецепция не само на конкретните оригинални произведения, а и за една привлекателна характерност на основната линия в английската „детска“ литература. Това развитие води към обогатяване на метаезиковите и метафикционалните нива на преводите, към по-пълно пресъздаване на игровото, не сюжетно-реалистично естество на първообразите им. Движението се очертава от вдетиняване и одомашняване на превежданото към жанрова и стилова адекватност, обусловена от по-голяма увереност на преводачите и по-голямо доверие към възприемчивостта на читателите.

По правило българската рецепция на явленията в английската детска литература съвсем очевидно изостава с няколко десетилетия, но в последно време авторката открива радващ стремеж към застигане и синхронизация. Бихме могли, разбира се, да поставим въпроса: не е ли тази синхронизация автоматична, вътрешно неподготвена, приспособяваща ни към пазарните моди?

Пипева впрочем се отнася с достатъчна критичност към най-новите развития. Тя отбелязва с тревога липсата на специализирани преводачи на детска литература и особено на английска детска литература, която изобилства на езикови игри и разчита на тях за общото си внушение, липсата на сериозна професионална оценка на преводите и произтичащата от това обща неосведоменост и неориентираност на читателската публика, неспособността за отсяване на качествения от некачествения превод. Нуждата от нови, по-съвременни версии на познати вече творби е безспорна, но в условията на изцяло нерегулиран пазар се оказва, че твърде често новите преводи значително отстъпват на старите по разчитането на оригинала, по разпознаването на културния контекст на произведенията, а и по справянето си с българския език. Немалко нови преводачи залагат на привлекателността на днешния жаргон за младите читатели и изменят звученето и атмосферата на оригинала. Засяга се и немаловажният въпрос за „невидимостта“, фактическата анонимност и безотговорност на преводача. Оценяват се паратекстовете към българските издания. Най-сетне, не е отминат и въпросът за илюстрациите – една толкова важна съставка на детската книжнина. Въобще бихме могли да заключим, че изследването е всеобхватно, комплексно и задълбочено в своята цялост.

Може, естествено, да се предявят и някои допълнителни изисквания към труда. Пипева проявява пристрастност в оценката си за някои преводи и преводачи. Така например *Алиса* на Комогорова и Вълкова е разкритикувана за волностите, които си позволяват тези преводачки в разширяването на оригиналния текст със собствени остроумия (вж. стр. 180), но подобен подход при Киплинговите приказки на Валери Петров се приветства без каквито и да било уговорки. Не става ясно дали е за предпочитане умножаването на дадени стилистични похвати на оригинала в превода, каквото откриваме в тези приказки или тяхното минимизиране, характерно за подхода на Голдман и Гечев. Дали и двете стратегии не ни отдалечават от задачата на превода в посока към адаптацията? Интересно и полезно би било да се обсъди и тенденцията в българските пренаписвания на английските творби разнообразието на стилистичните фигури в оригинала да се свежда до едно-единствено средство – римата. Що се отнася до забележките към превода на Атанасови на *Питър Пан* (вж. стр. 205 и 208), мисля, че те не са съвсем справедливи. Посоченото предпочитание към спрегнатите глаголни форми, струва ми се, не е мотивирано непременно от „лингвистичната приемливост“ за нашата детска аудитория, а

от узусната асиметрия между английския и българския език – в единия преобладават по принцип именните, а в другия глаголните конструкции, в единия се залага на причастните обрати, а в другия на разгърнатите подчинени изречения. Ако в преводите на Атанасови наистина има тромавост, тя едва ли се дължи на този вид съвършено оправдан избор. В общи линии обаче Пипева е по-скоро прекалено либерален, а не прекалено строг критик: в заключенията си тя най-често смекчава несъгласието си с подхода на определени преводачи и приема самото наличие на различни варианти като културно завоевание. Това в някои случаи е съвсем незаслужена индουλгенция и размива вече завършената картина на действителното състояние.

Държа да кажа в заключение, че въпреки академичния си характер книгата *Своето в чуждото, чуждото в своето* е построена и написана с пределна яснота и е отворена както за специалистите в областта на преводознанието, литературознанието и културологията, така и към широката културна публика. Тя представлява значителен принос в осветяването на един важен дял от българската преводна рецепция на чужда литература и задава модел за следващи подобни изследвания, нуждата от които е належаща в този период на ускорено приобщаване на страната към развитието на световната култура.

Показателна за системността в изграждането на професионалната кариера на Мария Пипева е и нейната собствена преводаческа преориентация през последните години от литература за възрастни към литература за подрастващи – романите на Лорън Сейнт Джон и Майкъл Морпурго, чиито български пренаписвания се отличават с изчистен, ясен и изразителен български език в най-добрите традиции на родната литература за деца.

Пипева е не само отличен изследовател в областта на литературознанието и културознанието със специален интерес към проблематиката на художествения превод и практически опит в тази насока, но и утвърден университетски преподавател по свързани с научната ѝ дейност дисциплини. Тя е на редовна работа в Катедрата по англицистика и американистика като асистент по съвременен английски език от 1989 г., повишена е в главен асистент през 2004 г. и след защита на дисертацията придобива докторска степен през 2007 г. Години наред е водила в бакалавърския отдел на специалност Английска филология семинарни занятия по практически английски и по превод от английски на български, по дисциплината „Общество и култура на Великобритания“, по история на

английската литература; участвала е в програмата „Преодоляване на комуникативните бариери (английски език чрез литература)“; преподавала е британска култура в програмата за преквалификация на учители; а през последните десетина години участва активно и в осъществяването на магистърските програми с преподавания в курсовете Методологически подходи към литературния текст, Британски и американски образи на детството и Превод на художествени текстове. Ръководила е дипломанти. Специализирала е неколккратно в британски университети и е участвала с доклади в български и международни научни конференции.

Предвид всичко казано, смятам, че д-р Мария Пипева е изграден специалист-англицист и без всякакво колебание препоръчвам да ѝ бъде дадено званието Доцент по британска култура и литература.

12 декември 2014 г.

Рецензент:

Проф. дфн Александър Шурбанов